

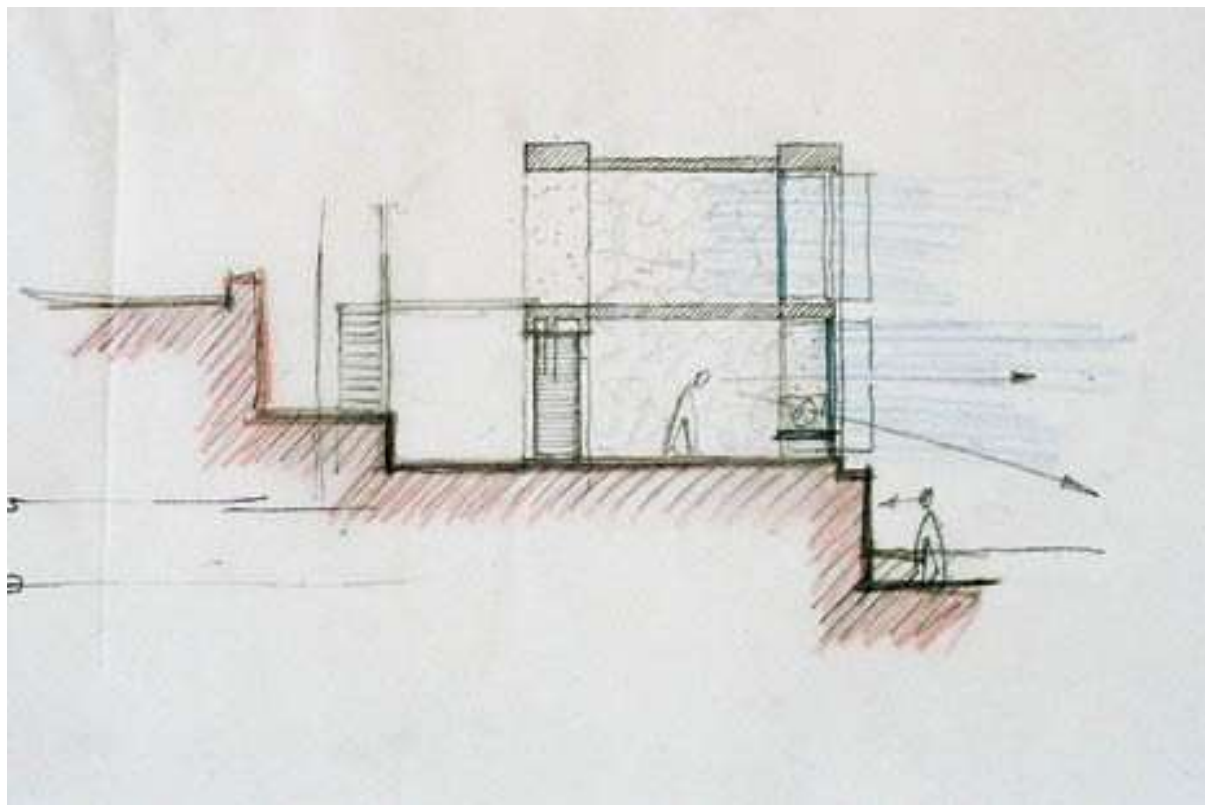

Tražeci pravo pitanje

Na mostarskim Danima Orisa (21.04.2018. godine) tim AABH je imao priliku za razgovor sa poznatim turskim arhitektom Hanom Tumertekinom. Na prijedlog da uradimo kratki intervju, usaglasili smo se uz ljubazni komentar: “Uvijek sam zainteresovan za diskusiju o arhitekturi, satima ako želite”. Tokom predavanja, gospodin Tumertekin pokazao je svoja zapažanja po pitanju svakodnevne kreativnosti anonimnih građana, kao i njegovog rada i metodologije za traženje pravog odgovora na pitanja koje svaki projekat treba da odgovori. Uradili smo ovaj intervju, nakon predavanja, u sjenci trijema Kulturnog centra Herceg Stjepan Kosača.

AABH: Cilj ovog intervjuja je potaknuti diskusiju među arhitektama, širu od dosega pojedinačnih projekata, o metodologijama, kontekstu u kojem radimo, ili savremenoj poziciji struke.

Han Tumertekin: Slažem se s Vama. Arhitekti su introvertni, okupirani smo sami sobom, i to je ono što nedostaje – diskusija među arhitektama. Sjećam se, dok sam bio student, naučio sam mnogo više kroz diskusiju sa ostalim studentima, prijateljima, nego kroz formalno obrazovanje.

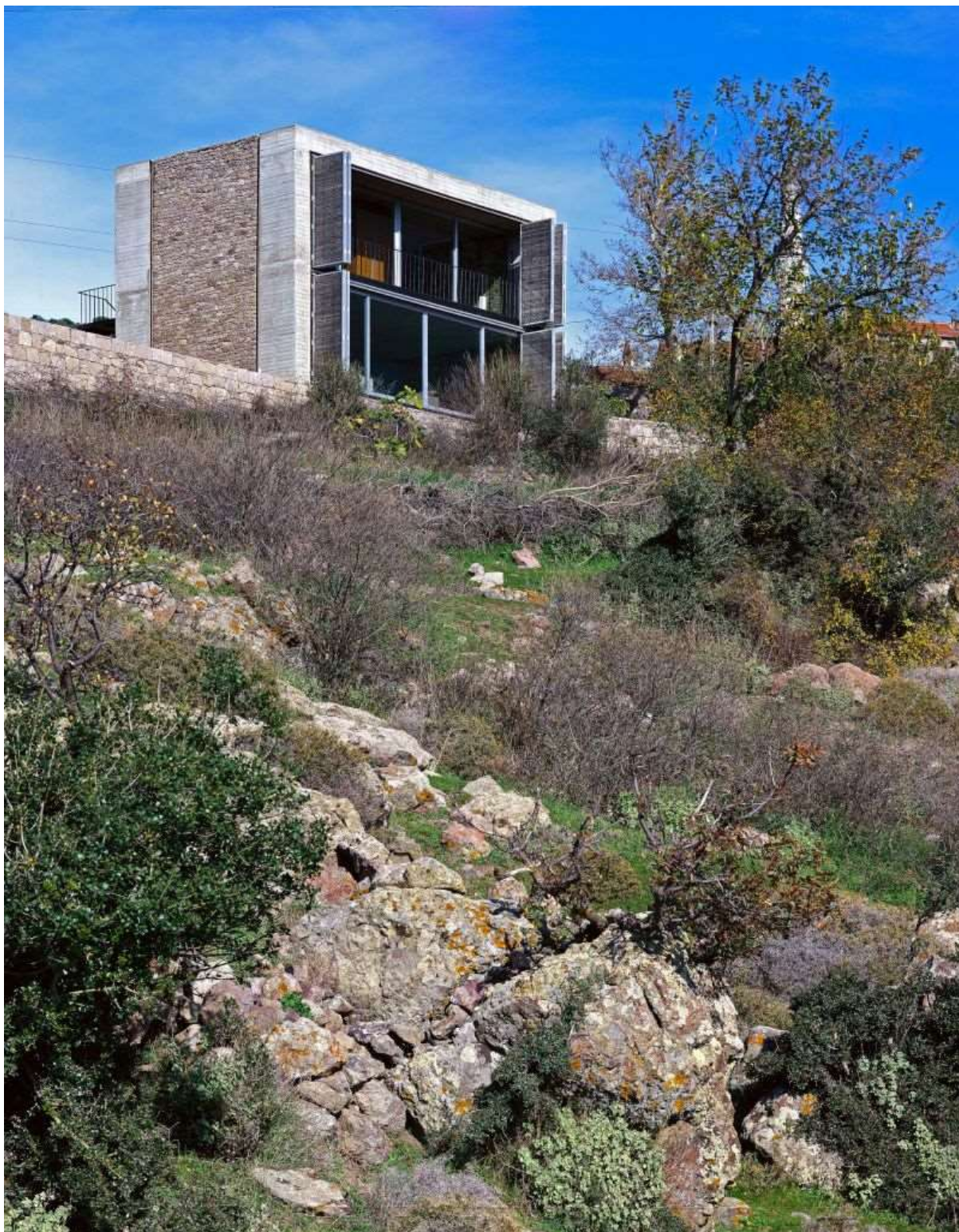
Kuća B2, Chanakkale, Turska, 2001.

AABH: Doima se da ste posebno zainteresirani za opservacije svakodnevnog života. Na koji način to može biti uključeno u Vaše projekte?

HT: Mislim da ne postoji direktni način korištenja stvari koje se nauče u životu. Ne samo u kada se radi o arhitekturi, u svemu - nije da naučite jednu stvar i onda je koristite da riješite određeni problem. Potrebna je akumulacija stvari koje pomažu da se riješe problemi. Imao sam sreću da su moji roditelji bili geografi. I upravo zbog toga, pričali bi sve vrijeme o prostoru, okolini, fizičkom okruženju i slično. Moj otac koji je bio urbani geograf, pričao je o gradovima, javnom prostoru, tako da mogu reći da imam to u genima. Onda, bez razmišljanja o korištenju toga, volim posmatranje - za mene je veoma uzbudljivo gledati nevjerovatne načine kako ljudi rješavaju svoje svakodnevne probleme. Poslije, to dolazi nesvjesno - korištenje moći opažanja. To je rezultat nesvjesnih procesa.

AABH: To je neka vrsta memorija čula?

HT: Da, upravo čula. Veoma sam opčinjen čulnim kada dizajniram prostor (ne kažem kad dizajniram zgradu, jer zgrada nije jedini način dizajniranja prostora). Sjenka drveta stvara nevjerovatan prostor. Svaki detalj, svaki ugao prostora mora biti shvaćen ozbiljno, stoga ne vjerujem u hijerarhiju u prostoru. Za mene, kako sam rekao na predavanjima, postoji samo jedan prostor - cijeli svijet.

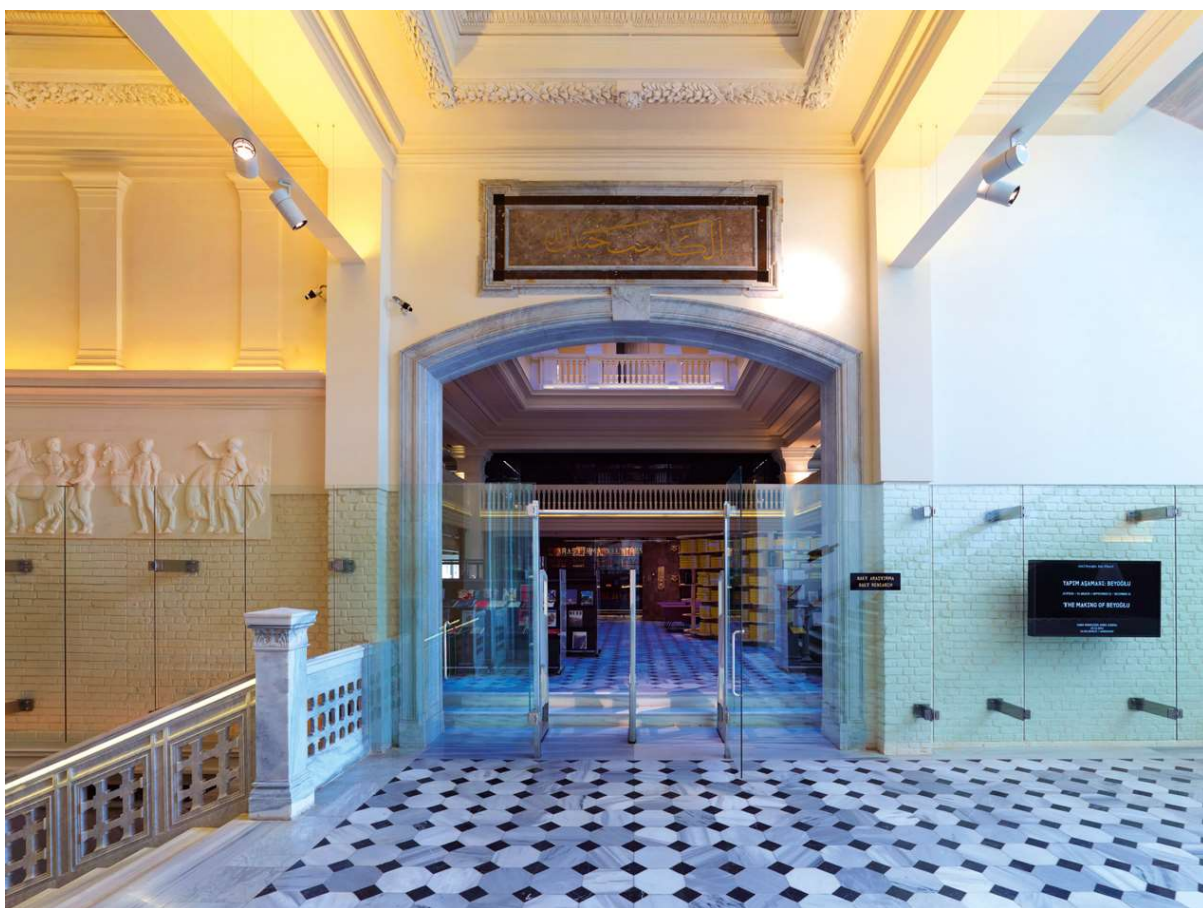
Kuća B2, Chanakkale, Turska, 2001.

AABH: U Vašoj prezentaciji mogli smo vidjeti da Vaši projekti počinju sa veoma specifičnim posmatranjem lokacije, sa doživljajem. Ali finalni rezultat, način na koji je objekat

formalizovan je veoma sistematičan, kao generički objekat. Da li ste zainteresovani za čiste generičke projekte koji nisu predviđeni da budu na specifičnom mjestu?

HT: Kada posmatrate detalje, razvoj bilo kojeg našeg projekta, jasno se vidi da mi ne projektujemo zgrade, već projektne sisteme. To je uvijek set standarda, set modula s kojim se suočavamo, ali svaki put dajemo sve od sebe da usidrimo taj generički sistem za specifično mjesto. Zatim, tu su uvijek dva ekstrema, te uvijek radimo unutar velikog raspona. Sretan sam da je to nešto vidljivo, jer to je nešto konkretno čime smo opsjednuti. Mora biti jednostavno kao bilo koji generički sistem, ali i veoma specifično, tako da se ne može pomjerati i mijenjati. Ako se pomjeri pola metra, onda se mora sve ponovo promišljati. Naprimjer, projekat kulturnog centra u sjedištu bivše osmanske banke. Postoji crtež koji pokazuje 13 varijanti osnova. Razvili smo ih do konačne projektantske faze. Tokom rada primijetili smo da imamo problema sa rješenjem trećeg sprata. Umjesto rješavanja problema na mjestu gdje je problem nastao, mi imamo tendenciju da se vratimo na početak, i ponovimo ispitivanja, te počnemo projektovati cijeli objekat ispočetka.

SALT Galata, Istanbul, Turska, 2011.

AABH: U Vašim projektima postoji i određena doza rigoroznosti, čak i u načinu na koji ih prezentujete i pričate o njima. Tu ima mnogo samokontrole. Sigurno postoji mnogo varijanti projekata u koji završe u otpadu?

HT: To je nešto što ja radim veoma lako! Ako ne funkcioniše, bez obzira koliko vremena i novca potrošimo, projekat odmah ide u smeće. To se dešava jer znamo da ako ne intervenišemo u procesu, u toj fazi, cijena će biti plaćena u budućnosti, život će plaćati cijenu.

AABH: Kako donosite te odluke, postoje li kriteriji, set pravila ili je to intuitivno?

HT: Potpuno intuitivno! Veoma sam racionalan tokom cijelog procesa projektovanja, ali na kraju, ukoliko nemam dobar osjećaj, onda se sve mora odbaciti. Ako ovdje nije dobar osjećaj (*Han pokazuje na grudni koš*), projekat ne ide dalje.

AABH: Da li ova vrsta osjećaja dolazi sa iskustvom? Da li postaje jasnije i jače tokom godina?

HT: Ne... sigurno ne. Smatram da iskustvo također može biti i opasno. To je nešto čime treba rukovati pažljivo. Jer ako imate loše iskustvo sa nečim, moguće je da nećete imati želju da to ponovo probate. Imam neki distancirani odnos prema iskustvu. Na primjer, arheološki muzej koji sam prezentirao. Imali smo četiri sedmice za konkurs. Na kraju treće sedmice završili smo projekat. Bila je to veoma lijepa zgrada koja je savršeno funkcionisala. Tako da smo imali jednu sedmicu za prezentaciju crteža, te smo počeli. Bilo je potrebno avionom ići posjetiti lokaciju u drugom gradu. Ali imao sam osjećaj da nije završeno, da nije dobro. Analitički, sve je funkcionisalo sasvim dobro. Nisam znao šta nedostaje. Jutro prije nego što sam otišao na aerodrom, definisao sam problem: zadatak nije projektovati zgradu, nego *dizajnirati put u prošlost!* Kako kreirati put od 10.000 godina? Samim ulaskom u objekat, ulaznim holom to se nije uspjelo postići, pa je upravo to postala početna tačka za novi dizajn.

AABH: Da li mjerilo projekta utječe na Vaš pristup? Kako teče proces od obične opservacije kada su u pitanju projekti velikih mjerila?

HT: Jedina stvar koja postaje problematična sa velikim mjerilima je pronalazak vremena da se projekat razvije kako treba. Ovdje je tehnologija veoma bitna, gdje nam štedi mnogo vremena koje nam je potrebno za razvoj projekta. To je ono što ja podučavam svoje studente: talent je možda 10%. Treba biti veoma disciplinovan, mnogo raditi i nikad, nikad ne odustajati. Morate razviti strategiju za uštedu vremena. Dobra arhitektura, kao i svako umijeće zahtijeva vrijeme.

AABH: Možda Vaš pristup pronalazaženja pravog pitanja štedi vrijeme?

HT: Na početku to iziskuje mnogo vremena. Mnogo mojih klijenata su moji dobri prijatelji. Poznaju me, tako da ako ne reagujem odmah, ne paniče. Ali novi klijenti, na pristojan način kontrolišu svoju paniku i pitanja „šta on radi“, „da li on obavlja svoj posao kako treba“, jer meni zaista treba vremena. Kada uzmete ukupno vrijeme koje provedem radeći, poprilično

sam brži od ostalih arhitekata. Na početku mi treba vremena, ali kad je problem definisan, proces ide veoma brzo.

AABH: Mnogi arhitekti naglašavaju društveni ili politički aspekt njihovih projekata. Ne primjećujemo ovakav stav prilikom Vaše prezentacije projekata. Možemo li reći da je Vaš pristup više fenomenološki nego konceptualan?

HT: Da. To je dobro pitanje. Ponekad smatram da je najviše politička stvar uraditi nešto izuzetno. Dok god postižeš taj nivo savršenosti, imaš veoma jaku političku ekspresiju. Možeš promijeniti svijet i malim detaljima. Načinom na koji pristupaš problemu. Provodiš vrijeme kako bi shvatio zadatak koji imaš. Umjesto pristupa političara, preferiram drugačiji pristup. Jer ja nisam političar.

AABH: Ali iskustvo prostora može imati političku konotaciju? Kao što je stvaranje određene javnosti ili otvorenosti prostora institucija. Možemo li propitivati moć institucija kroz iskustvo prostora?

HT: Ako ljudi žive i rade sretno, u vašoj zgradi, onda je to već politička pozicija. Imat će utjecaj na živote mnogih ljudi. To je ono što ja smatram političkim.

Misija Republike Turske, Strasbourg, Francuska, 2012.

AABH: Vaša karijera, na svu sreću, preklapa se sa vremenom velikih promjena i razvoja, pogotovo ekonomskog razvoja u Turskoj. Kako gledate na promjenu pozicije arhitekture u ovom periodu od 30 godina?

HT: Počeo sam svoju karijeru početkom '80.-tih. nakon vojnog udara 1980. godine. Imali smo premijera koji je promovirao interese međunarodnog kapitala. Privreda je krenula da raste i Turska je počela da se integriše u globalizacijske trendove. Bilo je to veoma dobro vrijeme za mlade arhitekte, jer su mnoge međunarodne kompanije počele da dolaze u Tursku i unajmljuju velike kancelarijske prostore. Trošili su dosta novca za uređenje enterijera, te je to postao unosan posao za mlade arhitekte. Ja sam tad počeo projektovati serije prodavnica Rolexa u Istanbulu. Ali svaka prilika ima i svoje opasnosti. Sa svojim prijateljem i poslovnim partnerom radio sam mnogobrojne projekte enterijera. Dobro smo

zarađivali, postali lokalno priznati, sve je išlo dobro za nas. Ali onda sam mu rekao da ja ne želim da budem dizajner enterijera. Želio sam da budem arhitekta, te sam odlučio da napustim to partnerstvo, tek što smo osvojili konkurs za veliki posao uređenja enterijera. Rekao sam mu da odlazim. Bio je to dug ručak. Rekao je da mogu to raditi, zaraditi novac i kada napunim 40 da se počnem baviti arhitekturom, ali nisam mogao čekati, tako da sam napustio i otvorio studio sa svojom tadašnjom suprugom. Znae, veoma talentovana generacija arhitekata su postali dizajneri enterijera. Mogli su postati veoma dobri arhitekti, ali su postali dizajneri enterijera. Nije to njihova šteta, samo kažem da prilike imaju i dobre i loše strane. Uvijek morate znati čime želite da se bavite i kako ćete se osjećati sretnim i samouvjerenim.

AABH: Da li ikad samovoljno odete klijentu: ponudite moguće projekte i svoje vizije?

HT: Volio bih kada bih mogao, ali nemam vremena. Nemam čak vremena ni da učestvujem na konkursima. To je već druga priča, jer konkursi iziskuju mnogo energije i vremena. Tako da moral biroa nekad bude uništen. Ali uvijek se osjetim odgovornim da podijelim neko znanje ili iskustvo za rješavanje nekog problema. Umjesto predlaganja rješenja, radije provodim vrijeme podučavajući. Osnivač sam programa na Bilge univerzitetu u Istanbulu. Nađem vremena da držim predavanja i osjećam da radim nešto društveno korisno. Ne prilazim potencijalnim klijentima, ali svake godine uradim nekoliko projekata sa opštinama.

Aya Gokturk, stambeno naselje, Istanbul, Turska, 2010.

AABH: Vaš rad pripada 3% elitističke arhitektonske produkcije. S druge strane, možemo primijetiti masovnu stambenu izgradnju od strane tržišta i države. Kako je moguće kontrolisati kvalitet 97% pomenute izgradnje?

HT: Sad vidim da sam učinio grešku što nisam prikazao naš stambeni projekat na kojem još uvijek radimo. I mi također radimo na projektima masovne stambene izgradnje. Volim raditi te stvari. To je druga stvar za koju vjerujem da je, ako imam kapacitet da napravim prostor koji će učiniti ljude sretnim, najbolji način. Zapravo, postoji nekoliko projekata u Istanbulu, rezidencijalni objekat sa preko 400 stambenih jedinica. Dokazali smo da možemo podići standard kolektivnog stanovanja.

AABH: Da li tržište može postaviti standarde ili isti moraju biti postavljeni od strane države? Tržište će uvijek pratiti najniže cijene.

HT: Nažalost, postupci koji su izvršeni od strane nadležnih državnih organa su poprilično problematični. Veoma su profesionalni, ozbiljni i dobro organizovani. U pitanju je gradnja stotine hiljada kvadratnih metara stambenih objekata. U svakom slučaju, opsjednuti su kulturnim imidžom. Međutim, to ne funkcioniše: vrijeda naše kulturno naslijeđe, koje je jedno od najrazvijenijih i najvrijednijih u istoriji čovječanstva. Samim dodavanjem nekih smiješnih lukova na ulazne fasade, smatraju da će iste povezati sa našim naslijeđem. Sve ove zgrade će imati ozbiljne tehničke probleme u narednih deset godina, jer u svojoj prirodi gradnje, to nije savremena zgrada izgrađena savremenim tehnikama. Jednostavno uzimaju neke karikaturne slike iz tzv. istorije i postavljaju ih na nove objekte, tako da ovi elementi kroz par godina postanu stari. Jednom je rečeno: ovo je Seldžučka fasada, urađena od strane ljudi koji nisu gledali ni 10 minuta u Seldžučku fasadu u svom životu. Naravno, privatni sektor je mnogo pametniji, traže savremene zgrade. To ne znači da savremena gradnje nema poveznica sa kulturnim naslijeđem.

AABH: Da li Agha Khan nagrada predstavlja neku vrstu pritiska? Ili obaveze?

HT: Zaista jeste. Bez osvajanja ijedne nagrade, opsjednut sam sve boljim radom svaki put. Za 10 minuta mogu intelektualno uništiti sve moje zgrade. Odmah to mogu uraditi. Svaki svoj promašaj dobro poznajem.

Han Tümertekin je arhitekta baziran u Istanbulu i vlasnik Mimarlar Tasarım Danışmanlık Ltd., firme osnovane 1986. godine. Njegova djela uključuju stambene, poslovne i institucionalne projekte, primarno u Turskoj, pa zatim i u Holandiji, Japanu, Ujedinjenom Kraljevstvu, Francuskoj, Kini, Mongoliji i Keniji.

Gospodin Tümertekin je studirao arhitekturu na Tehničkom univerzitetu u Istanbulu, a završio je studije u oblasti restauracije na Univerzitetu u Istanbulu. Pored graditeljskog stvaralaštva, predaje arhitekturu od 1992. godine na univerzitetima, uključujući Harvardsku školu dizajna, Tehnički univerzitet u Istanbulu, Savezni politehnički univerzitet u Lozani, Školi specijale arhitekture u Parizu, Yıldız tehnički univerzitet, Uludağ univerzitet u Bursi i Školi arhitekture u Strazburu. Jedan je od osnivača arhitektonskog programa na Bilgi univerzitetu u Istanbulu.

Djela gospodina Tümertekina su objavljena u mnogim međunarodnim arhitektonskim žurnalima. Monografija njegovih djela je objavljena od strane Harvard University Pressa 2006. godine. Tümertekin je osvojio mnoge nagrade, uključujući i Agha Khan nagradu 2004. godine za B2 kuću u Ayvaciku, Turska. Bio je voditelj žirija za Agha Khan nagradu za arhitekturu 2007. godine, te je član Upravnog odbora za dodjelu nagrada od 2008. godine.

Razgovarali: Kenan Vatrenjak, Ibrica Jašarević, Katarina Bošnjak